

Asia: VN/26964/2022

Lausuntopyyntö työryhmämietinnöstä: Avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttäminen

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Naisjärjestöjen Keskusliitto katsoo, että esitys on huomattava parannus nykytilaan, mutta kannattaa erillissäännöksen laatimista esityksen toisen vaihtoehdon mukaan (5.1.1.) Pidämme tärkeänä, että pakkoavioliitto määritellään laissa ja että määritelmään kuuluu myös avioliittoihin rinnastettavat epäviralliset järjestelyt. Näemme, että pakkoavioliitot ja niihin rinnastettavat liitot tulisi sisältyä jatkossa ihmiskauppasäännökseen, mutta sen lisäksi rikoslakiin tulisi erillinen pakkoavioliittopykälä Ruotsin tapaan. Se kattaisi myös ne pakkoavioliiton tai siihen rinnastettavan järjestelyn muodot, jotka eivät täytä ihmiskaupan, laittoman uhkauksen tai pakottamisen tunnusmerkkejä. Tällöin kaikki pakkoavioliitot tulisivat rangaistaviksi joko ihmiskauppana tai muuna avioliittoon pakottamisena eikä väliinpuotoajaryhmiä jäisi.

Naisjärjestöjen Keskusliitto on pitkään tuonut esille, että nykyinen tilanne, jossa pakkoavioliittoihin sovelletaan rikoslain ihmiskauppa- ja pakottamipykälää, joissa kummassakaan ei ole erillistä mainintaa pakkoavioliitoista, ei tunnista kaikkia avioliittoon pakottamisen tilanteita ja prosesseja.

Liitto pitää positiivisena, että avioliittoon pakottamisen rangaistavuus kattaa juridisesti pätevien avioliittojen ohella myös sellaiset liitot, jotka ovat rinnastettavissa juridisesti pätevään avioliittoon.

Yhdymme oikeuskanslerin huoleen siitä, että laissa ei olisi tarkempaa määritelmää sille, mitä säännöksen mukaisella pakkoavioliitolla tarkoitetaan. Lakiin lisättäväksi ehdotettavalla termillä ”pakkoavioliitto” ei ole vakiintunutta tai yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Lain perusteluissa säännös kattaisi avioliiton ja siihen rinnastettavan liiton, joka olisi solmittu tiettyä ryhmää koskevan säännöksen mukaisesti. Pakkoavioliiton käsite ei sen sijaan kattaisi esimerkiksi avoliittoa, joka ei täyttäisi mainittuja kriteereitä.

Laillisuusperiaatteen kunnioittamiseksi se, mitä pakkoavioliitolla tarkoitetaan, tulisi säätää laissa sen sijaan, että määrittely tehtäisiin ehdotuksen mukaisesti hallituksen esityksen perusteluissa. Pakkoavioliiton käsite tulisi määritellä laissa niin, että määritelmä kattaa myös juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavat järjestelyt. Silloin voitaisiin varmistaa, että laki kattaa kaikki pakkoavioliiton muodot niiden juridisesta pätevyydestä riippumatta eikä jättäisi tulkinnanvaraa siitä, mitä pakkoavioliiton käsite laissa tarkoittaa. Siksi ehdotamme, että pakkoavioliitto määritellään laissa eikä hallituksen esityksen perusteluissa ja että määritelmään kuuluu myös avioliittoihin rinnastettavat epäviralliset järjestelyt.

Ehdotuksessa tunnustetaan tarve kattaa myös ne tilanteet, joissa pakottaminen ei ole suoraviivaista tai fyysistä, vaan psykologista ja sisältää esimerkiksi henkilön riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämistä. Syyttäjälaitoksen lausunnossa todetaan, että jos avioliittoon pakottaminen tapahtuu muulla tavalla kuin uhkaamalla (esim. erehdyttämällä tai painostamalla), mutta yksikään tekotapa ei täyty, ei avioliittoon pakottamiseen sovellu ihmiskauppa eikä pakottaminen.

Kannatamme Syyttäjälaitoksen ehdotusta: pakkoavioliitot ja niihin rinnastettavat liitot sisältyisivät jatkossa rikoslain ihmiskauppasäännökseen, mutta sen lisäksi rikoslakiin tulisi erillinen pakkoavioliittopykälä Ruotsin tapaan. Se kattaisi myös ne pakkoavioliiton tai siihen rinnastettavan järjestelyn muodot, jotka eivät täyty ihmiskaupan, laittoman uhkauksen tai pakottamisen tunnusmerkkejä. Tällöin kaikki pakkoavioliitot tulisivat rangaistaviksi joko ihmiskauppana tai muuna avioliittoon pakottamisena eikä väliinputoajaryhmiä jäisi. Ruotsin lainsäädännössä on lisäksi säädetty erityisen matkustuskiellon (utreseförbud) määrittämisestä alaikäiselle, joka on vaarassa joutua lapsiavioliiton tai sukuelinten silpomisen kohteeksi. GREVIO toteaa Ruotsin raportissaan 2019 Ruotsin lainsäädännön täyttävän täysin Istanbulin sopimuksen vaatimukset pakkoavioliittojen osalta.

Nämä seikat huomioonottaen kannatamme avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen laatimista ehdotuksen 5.1.1. mukaisesti (tällöin esimerkiksi rikoslain 25 lukuun säädettäisiin uusi avioliittoon pakottamista koskeva säännös, jossa määriteltäisiin rangaistavan menettelyn tunnusmerkistö ja rangaistusasteikko). Siinä missä pakottamista koskeva säännös kattaa väkivallan ja uhkauksen, avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen tulee kattaa myös mainittuja lievempiä keinoja, kuten riippuvaisen aseman hyväksikäyttämisen ja painostamisen. Jos pakkoavioliitot kriminalisoidaan omana säännöksenään, siihen tulisi sisältyä myös houkuttelu ja sen yritys Istanbulin sopimuksen 41 artiklan mukaisesti. Pakottavan kontrollin kriminalisointi vahvistaisi rangaistavuutta niissä tapauksissa, joissa näyttö pakkoavioliitosta ei ole riittävä.

Kuten esityksessä tuodaan esille, erillinen rangaistussäännös voisi paremmin mahdollistaa avioliittoon pakottamisen ilmiön tarkastelun myös naisiin kohdistuvana väkivaltana ja kunniaan liittyvän väkivallan muotona. Kuten mietinnössä todetaan, sukupuolineutraaleilla säännöksillä voi kuitenkin olla tosiasiallisia vaikutuksia, jotka ovat erilaisia eri sukupuoliin kuuluvien

henkilöiden kohdalla. Avioliittoon pakottamisen on kansainvälisesti havaittu kohdistuvan erityisesti naisiin ja tyttöihin, jolloin erillissäännöksen voisi katsoa vastaavan suuremmin GREVIO:n suosituksiin.

Erilliskriminalisointia puoltaa se, että ihmiskauppapöytäkirjan tunnusmerkistö on haastava myös niille viranomaisille, jotka ovat tutkineet ihmiskauppatapauksia. Venla Rothin väitöstutkimuksen mukaan ihmiskauppa on määritelty laajasti ja monitulkintaisesti, mutta sääntelyn soveltaminen ja tulkinta on toisaalta suppeaa, minkä johdosta suurin osa ihmiskaupan uhreista jää Suomessa tunnistamatta. Ihmisuusliiton Kunniakäsitykset ja väkivalta -selvityksessä viitataan tapaukseen, jossa syyttäjä on lopettanut tutkinnan perustellen sitä sillä, että vaikka uhri olisi painostettu naimisiin, ei ihmiskaupan tunnusmerkistö todennäköisesti täyty. Noora Halmeenlaakson Pakkoavioliittojen torjunta -opinnäytetyön (2018) mukaan suurimmat lainsäädännölliset esteet pakkoavioliittojen esitutkinnassa liittyvät syyteoikeuteen sekä siihen, että yritystä tai valmistelua ei ole kriminalisoitu. Tämä viittaa siihen, että tapaukset päätyvät tutkintaan ihmiskaupan sijaan muilla rikosnimikkeillä, jotka eivät täytä kaikkia Istanbulin sopimuksen vaatimuksia.

Viitaten ulkoministeriö aiempaan lausuntoon 2022, kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen (SopS 59 ja 60/1989) täytäntöönpanoa valvova kidutuksen vastainen komitea käsittelee pakkoavioliittoa antamissaan loppupäätelmissä Suomen seitsemännestä määräaikaisraportista (CAT/C/FIN/7). Komitea toteaa, viitaten yleissopimuksen 2, 12–14 ja 16 artiklaan, olevansa huolissaan siitä, että pakkoavioliitto ei sisälly rikoslakiin omana erillisenä rikoksenaan. Komitea katsoo, että Suomen tulisi sisällyttää pakkoavioliitto omaksi erilliseksi rikokseksi rikoslakiin (29. kappaleen h) -kohta).

Lapsiasiavaltuutettu korosti lausunnossaan 2022 lapsen oikeuksien sopimuksen kattavampaa huomioimista jatkovalmistelussa. Jatkovalmistelussa olisi lapsiasiavaltuutetun lausunnon mukaan hyvä huomioida esimerkiksi LOS 4 artikla, joka edellyttää sopimusvaltioilta ryhtymistä ”kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin tässä yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi”, sekä LOS 34, 35 ja 36 artiklat. Mikäli pakkoavioliiton erilliskriminalisointi on tarpeellista lasten oikeuksien tehokkaan turvaamisen kannalta, on sopimusvaltion siihen ryhdyttävä. Arviomuistiossa käytetyistä muotoiluista saa lapsiasiavaltuutetun lausunnon mukaan kuvan, että on osin epäselvää, milloin pakkoavioliittotilanne täyttää ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön (esim. ”voinee täytyä” s. 66). Osittainen epäselvyys oikeustilasta puoltaa sitä, että sääntelyä täsmennetään LOS 4 artiklan velvoitteiden mukaisesti.

Kokemuksiin pakon ja suostumuksen välisestä punninnasta sekoittuu sosiaalisen paineen lisäksi myös useita muita tekijöitä, kuten sosiaaliluokka, koulutus ja työhistoria. Pakkoa arvioitaessa on siis oltava tietoinen erilaisten epätasa-arvoa ilmentävien muuttujien risteämisestä. Tunnusmerkistön tulisi ottaa huomioon, että yhteisöllisessä toiminnassa pakottajia voi olla useita.

Erilliskriminalisointi mahdollistaisi pakkoavioliittoihin liittyvien erityiskysymysten ottamisen paremmin huomioon kuin on mahdollista monenlaisia tekoja kattavissa yleisemmissä säännöksissä.

Ihmiskauppaa ja pakkoavioliittoja tunnustetaan heikosti. Koulutuksen lisääminen ammattilaisille, kuten poliisille, syyttäjille, tuomareille ja sosiaali- ja terveystieteiden ammattilaisille, on tarpeen. Yhteisöllinen väkivalta tulee tunnistaa kaikissa koulutusasteissa. Uhreille tulee taata riittävä, saavutettava ja maksuton oikeudellinen neuvonta sekä tietoa muista tukipalveluista. Heille tulee tarvittaessa tarjota suojelua, sillä heihin kohdistuu aito henkeen ja terveyteen kohdistuvan rikoksen uhka.

Muuta

Avioliittolakiin on vuonna 2023 lisätty säännökset, jotka koskevat avioliiton kumoamista, jos aviopuoliso on pakotettu avioliittoon. Avioliittolain 27 a §:n mukaisesti avioliitto on kumottava, jos aviopuoliso on pakotettu avioliittoon. Lain 27 b §:n 1 momentin mukaisesti avioliiton kumoamisella on samat oikeusvaikutukset kuin avioerolla. Naisjärjestöjen Keskusliitto ja useat muut naisjärjestöt lausuvat sen puolesta, että avioliittoon pakotetulla olisi myös mahdollista mitätöidä pakkoavioliitto. Pakkoavioliitot ovat naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja ihmisoikeusloukkaus. Kumoamisen oikeusvaikutukset eivät monissa tilanteissa turvaa pakkoavioliiton uhrin asemaa, vaan ne voivat mahdollistaa hyväksikäytön jatkumisen kohtuuttoman pitkään.

Avioliittolain 115 a §:n mukaan avioliittoa, joka täyttää 115 §:n mukaiset pätevyysedellytykset, ei pidetä pätevänä Suomessa, ellei siihen ole erityisiä syitä, jos avioliittoa solmittaessa ainakin toinen kihlakumppaneista oli alle 18-vuotias ja ainakin toisella oli asuinpaikka Suomessa.

Naisjärjestöjen Keskusliiton näkemyksen mukaan alaikäisenä ulkomailla solmittuja avioliittoja ei tule tunnustaa Suomessa missään tilanteessa. Naisjärjestöjen Keskusliitto muistuttaa, että kysymys alaikäisten avioliitoista on vahvasti sukupuolittunut ja koskee erityisesti tyttöjä. Suomessa kumottiin alaikäisavioliittojen mahdollistama säännös alkuvuodesta 2019, mutta kumoamisen yhteydessä ei muutettu ulkomailla solmittujen avioliittojen tunnustamiseen liittyviä säännöksiä. Lapsiavioliitto loukkaa tyttöjen ihmisoikeuksia ja estää usein koulutukseen pääsyn ja oppimisen, altistaa raskauksille ja äitiyteen sekä lisää riskiä lähisuhdeväkivaltaan (WHO, 2013). YK:n ja useiden kansainvälisten lapsen oikeuksia ajavien järjestöjen selkeä kanta on se, ettei lapsi voi milloinkaan antaa pätevää suostumustaan avioliittoon. Tämä on myös Suomen lainsäädännön lähtökohta. Näin ollen lapsiavioliitto on myös pakkoavioliitto, eikä sitä tule tunnustaa missään olosuhteissa.

Hinkkanen Annika
Naisjärjestöjen Keskusliitto